

فهرست مطالب

چکیده.....

مقدمه.....

.....

..... مسئله

پیشینه تحقیق.....

مسایل تحقیق.....

.....

.....

ایران در آستانه قتل نادرشاه.....

Error! Bookmark not defined.....

.....

.....

.....

..... (.....)

..... سیاست مذهبی

..... سبک‌گیری‌های

..... دسیسه‌های

.....

وضعیت سیاسی خراسان در دوره جانشینان نادر.....

Error! Bookmark not defined.....

الف) جانشینان نادر.....

..... علی‌قلی‌میرزا (..... -.....)

..... ابراهیم‌میرزا (ذیحجه -.....)

..... شاه‌رخ (دوره اول شوال -.....)

..... سلیمان..... (..... -ربیع.....)

..... شاه‌رخ (دوره دوم ربیع..... -.....)

..... نصرالله..... یرزا.....

..... نادر میرزا (..... -.....)

Error! Bookmark not defined.....

..... پراکندگی سیاسی در خراسان.....

..... حیدره.....

پس از آن برگزیدگان ایران از دور و نزدیک در صحرای مغان گرد آمدند و به اجبار یا به طوع و رغبت نادر را به پادشاهی برگزیدند و محضری را در این خصوص تأیید نمودند. با وجود این که خلع صفویه و انتقال سلطنت به نادرشاه مورد تأیید مردم نبود و برهه به سبب خسارت مردم از ناملايمات و رفاقت که دیگر هرج و مرج دوره قبل تکرار نشده و اوضاع کشور به حالت عادی برگردد. اما عوامل مختلفی سبب شد که نادر در قبال مردم ایران سیاست درستی را پیشه نکند و مقهور قهرکسانی شد که روزگاری و فداکاری کرده و سرسختانه می‌جنگیدند.

حوادثی که بعد از مرگ نادر در ایران به وقوع پیوست دامنه و تر و شکل پیچیده پیدا کرد. تحولات سیاسی ایران را بعد از مرگ نادر تا استقرار کامل دولت قاجاریه در خراسان از جنبه‌های گوناگون می‌توان بررسی و تحلیل کرد. و در این تحقیق با استناد به متون تاریخی، ادبی و جغرافیایی جریانات مختلف مربوط به رساله در پنج فصل مورد بررسی قرار گرفته است.

تا استقرار کامل دولت قاجاریه در خراسان از جنبه‌های گوناگون می‌توان بررسی و تحلیل کرد. و در این تحقیق با استناد به متون تاریخی، ادبی و جغرافیایی جریانات مختلف مربوط به رساله در پنج فصل مورد بررسی قرار گرفته است.

در این تحقیق با استناد به متون تاریخی، ادبی و جغرافیایی جریانات مختلف مربوط به رساله در پنج فصل مورد بررسی قرار گرفته است.

□□ فصل اول وضعیت سیاسی ایران در آستانه قتل

نادرشاه توصیف و تحلیل شده و علل سقوط حکومت وی به اجمال بررسی گردیده است.

□□ فصل دوم طی دو بخش تحت عنوان جانشینان

□□□□□□ □□□□□□ شرح حکمرانی علیقلی □□□
برادرزاده نادر، ابراهیم میرزا برادرزاده دیگر □□
□□، شاهرخ نادر □□□□□□ منازعه میرزا محمد مرعشی □□□□
معروف به سلیمان ثانی □□□□□□ شاهرخ □
بارت دوباره شاهرخ و سپس کر و فر نصرالله میرزا و
نادر میرزا فرزندان شاهرخ آمده است. اینها □□□□□□
بودند که پس از مرگ نادرشاه میراثش را سرپرستی □□□□□□
در بخش دوم این فصل به بیان وضعیت □□□□□□
مستقلی که در شهرهای مختلف خراسان حکومت داشتند
بررسی شده و مناسبات آنها با یکدیگر، با
جانشینان نادرشاه و همچنین کانون‌های قدرت مورد
بررسی قرار گرفته است.

با توجه به اهمیتی که کانون‌های قدرت اطراف
خراسان در سرنوشت جانشینان نادر داشتند در فصل

سوم □□□□□□ سیاسی جانشینان نادر با کانون‌های
قدرت منطقه که عبارت از درانی‌ها، زندیه،
قاجاریه و خانات آسیای □□□□□□ است به بحث گذاشته
□□□□ □□□□.

مناسبات سیاسی خراسان در دوره جانشینان
□□□□□□ □□□□□□ فصل چهارم است که در □□□□ □□□□

خروج ایالات ایران از تحت نفوذ افشاریه و وضعیت
دیوانسالاری افشاریه مورد بررسی قرار گرفته است.
□□□□□□ □□□□□□: موضوع این رساله وضعیت سیاسی
خراسان در دوره جانشینان نادر (□□□□□□ - □□□□□□)
□□□□. این □□□□□□ از لحاظ سیاسی اهمیت ویژه‌ای
دارد. در این مقطع مهم تاریخی خراسان به ظاهر
در تصرف جانشینان نادرشاه بود اما در عین حال
در هر شهر و ناحیه □□□□ از این ایالت پهناور

سرداری اختیار و آزادی عمل داشت و کمتر کسی از احکام و فرامین فرمانروایان فشاری مشهد تبعیت می‌کرد.

از آنجا که عملکرد نادر تأثیر مستقیمی بر سرنوشت بازماندگان او داشت در این رساله به سرنوشت سادات به عملکرد سیاست اقتصادی و مذهبی سادات توجه ویژه گردیده است. زیرا با توجه به عدم حمایت دست اندرکاران حکومتی و نارضایتی از عملکرد نادر، از بازماندگان او جانبداری به عمل نیامد.

چنان که از گزارش‌های تاریخی برمی‌آید قبل از این که نادر به قتل برسد زمینه آشوب و طغیان مردم در گوشه و کنار مملکت پهن‌آور ایران علیه کارگزاران دولت فشاری فراهم شده بود. سادات به تحولاتی که در شرف وقوع بود سرعت بیشتری داد و سادات به کشته شدن سادات علیقلی‌خان یا ابراهیم‌میرزا را پیدا کرد.

سپاهی که نادر برای قلع و قمع طغیان‌های داخلی و تعرضات خارجی در دوره شاه طهماسب تشکیل داده بود در دوره‌ای که خود او بر تخت سلطنت نشست جز در مقطع کوتاهی کاری لازم برای سرکوب اعتراضات جدید داخلی نداشت. همین بود که نادر در اواخر عمر خود، به طور ناگهانی با طغیان‌ها مواجه شد و آنها را سرکوب کرد. چرا که دیگر او حتی به سرداران و نزدیکان نیز اعتماد نداشت.

بعد از مرگ نادر ایالت‌های ایران به احکام و فرامین علیقلی‌میرزا و ابراهیم‌میرزا پاسخ سردی دادند و نفوذ فرستادگان آنها نیز در میان مردم کاهش یافت و هرچه زمان می‌گذشت ایالت‌های مختلف و حتی گاه شهرهایی که فرد بانفوذی در آنجا حضور داشت به فرستادگان فشاری را از دیار خود بیرون راندند.

در دوره اول سلطنت شاهرخ به سبب انتساب او
 به صفویه به صفویه هنوز امیدی به احیای قدرت
 افشاری می‌نرسیدن سلیمان ثانی که خود را ادامه
 سلطنت صفویه می‌دانست و بویژه پس از این که
 از سلطنت خلع و شاهرخ دوباره بر اریکه سلطنت
 معلوم شد شاهرخ نابیناست دیگر از
 حاکمانی که در مشهد داعیه سلطنت
 تام و تمامی نداشتند چرا که در هر شهری از این
 ایالت صاحب نامی قدرتی تشکیل داده و قلعه
 ساخته بود و حکومتی مستقل و به جرأت می-
 توان گفت قدرت و نفوذ بعضی از این سرداران از
 قدرت و نفوذ جانشینان نادر در مشهد بیشتر بود.
 مسئله: وجود همه این ضعفها و

انفکاکهای داخلی، حفظ موجودیت خراسان در دوره
 قدرت یافتن کریم خان و سلیمان افشاری
 و سؤالاتی در این مورد:

چگونه قدرت افشاریه تحلیل رفت و سبب آن
 چه بود؟

احمدشاه درانی و کریم خان زند
 که شاهرخ در خراسان نامی از حکومت
 داشته باشد

به چه سبب کریم خان
 شهرهایی از خراسان به احمد
 بدهند

چه نگاهی به خراسان داشتند
 آیا با تقویت نادر میرزا می‌توانستند
 بخشی از قلمرو خود به قلم دهند و
 بدهند

در این تحقیق به این سؤالات با توجه به
 اوضاع و احوال آن دوران پاسخ داده خواهد شد.

اصفهان مي تاختند چگونه حفظ مي مي مي مي مي
 به برخی از سالات مطروحه در بالا نسخه های
 خطی موجود در کتابخانه های مجلس شورای اسلامی و
 کتابخانه جامع گوهرشاد وابسته به مي مي مي مي
 کتابخانه ملك که چاپ و منتشر نشده مي مي مي
 می دهند و گرچه تهیه این نسخه ها اغلب با مشکل
 مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي
 خوشبختانه به مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي
 دسترسی حاصل شد. یکی اشرف التواریخ محمدمهدی
 مازندرانی، دیگر زینت التواریخ میرزارضی تبریزی
 سوم تاریخ جهان آرا تألیف میرزا محمدصادق مروزی
 وقایع مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي
 قزوینی و در آخر منشآت میرزا مهدی خان استرآبادی
 منشی حضور نادرشاه مي مي مي.

اسناد موجود در این زمینه هنوز در
 آرشیوهای شخصی و دولتی باقی است اما استفاده از
 این اسناد هم شرایط خاصی دارد. بعضی اسناد
 تاکنون منتشر مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي
 مثال کتابخانه آستان قدس رضوی تا کنون چندین
 عنوان تحت نام دفتر اسناد چاپ نموده است که اهل
 تحقیق را له کار می آید. دسترسی به این اسناد
 البته آسان است. اما بعضی از این اسناد که در
 آرشیوها موجود است تاکنون منتشر نشده و دسترسی
 له آنها در بعضی موارد غیرممکن مي مي مي مي.

مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي
 زوایای پنهان تاریخ ایران در فاصله سقوط اصفهان
 تا تسلط کامل قاجاریه بر خراسان در سال مي مي مي
 مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي
 است. مجموعه متون تاریخی، کتب ادبی، دیوان های
 مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي
 سفرنامه های جهانگردان خارجی، اسناد تاریخی و
 همچنین تحقیقات تاریخی را می توان از این دست
 مي مي مي مي مي مي مي مي مي مي.

کتاب نویسنده بیشتر سعی در نشان دادن هنر ادبی خود داشته است. مکاتیبی هم از استرآبادی باقی مانده که در مجموعه‌ای به اسم منشآت میرزاهدی ثبت شده است.

تاریخ نادرشاهی یا نادرنامه نوشته محمدشفیع تهرانی (وارد) از جمله کتاب‌هایی است که اعتبار بالا و اهمیت ویژه‌ای دارد و هر چند نویسنده به معنای عام کلمه مورخ نیست ولی به جهت کمبود منابع مربوط به دوره نادر نمی‌تواند اطلاعاتی که وی ارائه کرده صرف نظر نمود و کارش را نادیده انگاشت. این کتاب جریان وقایع ثبت شده در این دوره را به خوبی شرح داده و بیشتر ذکر کرده است. به رغم این که نویسنده تهرانی است اما سبک کلامش به کلام افغان‌ها شباهت دارد به نظر می‌رسد نویسنده یا نویسنده‌ها یا در آن دیار سیری کرده باشد.

دکتر محمدامین ریاحی مجموعه کتاب سفارتنامه‌های ایلچیان عثمانی را در مجموعه کتاب «سفارتنامه‌های ایران» ثبت کرده است. این سفارتنامه‌ها دوره ۱۰۰ سال سلطنت حسین تا سال ۱۲۰۰ قمری را شامل می‌شود. ایلچیان که در آن دوران به ایران آمده‌اند و گزارش سفر خود را تدوین کرده‌اند همت بر این گماشته‌اند که از منابع متعدد گزارش خود را تکمیل کرده اخبار صحیح را برای سلاطین آماده نمایند. در میان سفارتنامه‌های این مجموعه، سفارتنامه‌های احمد دري، آرتین طنبور، نظیف مصطفی، رحمی تار و وهبی سنبلزاده به موضوع این پایان‌نامه مربوط می‌شوند و از اهمیت زیادی برخوردارند.

جمن فریزر نویسنده انگلیسی کتابی مختصر دارد که بخشی از تاریخ ایران را در بخش‌های مختلف اوست. نویسنده در این کتاب به بررسی

1. G.B. Fraser

مختصر از سلاطین مغول دهلي آورده و سپس در قسمت دوم به بیان زندگی نادر مي‌پردازد. در این بخش، نویسنده بزرگواري که یادداشتهای خود را به من و به بود از این تاریخ را به بعد نمی‌دانسته است. جمسن فریزر وقایع بعد را از منابع دیگر و هایی که به او رسیده بود نوشته است. دامنه نوشته فریزر از حمله نادر به دهلي فراتر نمی‌رود.

آبراهام گاتوغي گوس خلیفه اعظم ارامنه که در این بخش، یادداشتهای به زبان ارمني دارد. گزیده‌ای از این یادداشتهای توسط عبدالحسین سپنتا و استیفان هانانیان به فارسي ترجمه شده است. در این یادداشتهای جزئیاتی در منابع دیگر موجود نیست و به علاوه توصیف این خلیفه از وجود نادر در دشت مغان منحصر به فرد است. نویسنده حتی جزئیات امور را از نظر دور نداشته است.

زندگی نادرشاه نوشته جونس هنوي در انگلیسی که در زمان شاه طهماسب در پادشاهی نادر در ایران به تجارت مشغول بود اهمیت بسیار زیادی دارد. هر چند نویسنده در تدوین کتاب خود از منابعی همچون سفرنامه ژان اوتر فرانسوي و همچنین از کتاب نادرشاه نوشته جمسن فریزر و منابع دیگر استفاده های زیادی کرده است. در آن بخش اخباری از راویان و شاهدان و سربازان نادرشاه دارد که در جای خود حائز کمال اهمیت است. این کتاب مدت کوتاهی بعد از مرگ نادر تألیف شده است.

در میان کتابهایی که عبدالرزاق بیگ دنبلي تألیف کرده است دو عنوان اطلاعات زیادی برای

1. Jonas Hanway

بررسی دوره جانشینان نادر ارائه می‌نماید یکی
از منابع معتبر و قابل ابرار است و دیگر

مآثر السلطانیة. کتاب اول بیشتر به بررسی حوادث
و جریانات دوره نادرشاه و جانشینان او و همچنین
دوره کریم خان زند پرداخته است و کتاب
مآثر السلطانیة به شکلی، تاریخ ملک‌گیری قاجاریه
تا پایان جنگ‌های ایران و روس در زمان فتح‌علی
شاه قاجار است. از آنجا که شهبازخان دنبلی، پدر
نویسنده در اردوی نادرشاه بوده و از نزدیک شاهد
حوادث آن دوران بوده است سخن عبدالرزاق به این
سبب اهمیت ویژه ای دارد. نویسنده نیز در زمان
فرمانروایی کریم‌خان زند در دارالسلطنه شیراز به
رسم گروگان مقیم بود.

تواریخ نوشته محمد محسن مستوفی نیز

از جمله منابعی است که در دوره نادر و به
درخواست رضاقلی میرزا ولیعهد نادر در تاریخ
عمومی تألیف شده است. بخشی از جلد آخر کتاب که
در آن به صفویه پرداخته شده بسیار مختصر
است اما به دوره شاه سلطان حسین که می‌باشد
آنجا که مؤلف خود در بطن وقایع بوده هم سخن
اهمیت بیشتری می‌یابد و هم دامنه مطلب گسترش می
یابد. در این کتاب با وجود اختصاری که دارد
نویسنده دقایقی را اشاره کرده که بدین صورت در
تبع دیگر نیامده است. جریان کار ملک محمود
سیستانی در منابع دیگر بدین وضوح نیامده و نیز
احوال خراسان و بویژه مشهد بیشتر مورد عنایت
نویسنده بوده است.

سیاح فرانسوی در دوره پادشاهی
نادر به ایران آمد و مدتی را همراه اردوی نادری
بود و بعد از آن که نادر به هند رفت او به نقاط
مختلف کشور سفر نمود. ژان اوتر جریان حوادث را

1. Joan utter

از دیده‌ها و شنیده‌های خود نگاشت. نوشته ژان اوتر بویژه از این لحاظ اهمیت دارد که نویسنده احوال سیاسی، اجتماعی و اقتصادی آن دوران را بخوبی توصیف کرده است به گونه‌ای که می‌توان بدون در نظر گرفتن سفرنامه ژان اوتر تحقیق در اوضاع اجتماعی و اقتصادی ایران در دوره نادر ناقص خواهد بود. وی در زمانی که نادر در هندوستان بود ایران را ترک کرد و پسران او اقامت در بصره و بغداد به کشور خود بازگشت.

سیاح دیگری که حوادث دوران نادر را به خوبی اما به طور مختصر گزارش کرده است کارستین نیبور^۱ سیاح آلمانی است. هرچند سفرنامه این سیاح بیشتر وصف آثار تمدن ایران در شهرها و نواحی مختلف است اما به طور مختصر به جریان‌های سیاسی و اقتصادی نیز اشاره کرده است. وی در همان صفحات محدود به نکات ارزشمندی اشاره دارد. فصل آخر ترجمه فارسی این کتاب تحت عنوان «تاریخ ایران از سال ۱۷۰۱ تا تاریخ مرگ نادرشاه تا ۱۷۵۰» به نقل از اطلاعات شفاهی^۲ است که حاوی دقایق مهمی است.

کتاب دیگری که وصف زیادی از حرکات و سکنات نادر و وضعیت روحی و روانی او را دارد نامه‌های پادری بازن^۳ است که طبیب مخصوص نادر شاه بود. این کتاب را می‌توان به منزله زندگی‌نامه نادر بعد از پادشاهی به حساب آورد. چرا که هم جزئیات احوال نادر را به تصویر کشیده و هم به دلیل نزدیکی نویسنده با نادر تصویر شفافی از نادر مجسم کرده است. به سبب همراهی نویسنده با اردوی شاهی روایتش دقت و اهمیت زیادی دارد. بازن حوادث بعد از مرگ نادر را نیز تشریح کرده است و با توجه به قلت منابع قول او در این باره اهمیت زیادی دارد.

1. Carsten Neibuhr

2. Paderi Bazin

را چند سال بعد از مرگ نادرشاه تألیف نموده
... ..

در بحبوحه جنگ‌ها و انقلابات دوره نادر تا
زمانداری کریم خان زند در شیراز تعدادی از گروه
مسیحی پابره‌نه‌ها یا کارملیت‌ها در ایران حضور
داشته و در نقش طبیب و موعظه‌گر ظاهر می‌...
...هایی که این افراد برای کلیساهای خود
... اند آینه ... نما از اوضاع سیاسی و
اجتماعی و اقتصادی آن روز ایران است. بخشی از
این گزارش‌ها توسط بانو معصومه ارباب ترجمه شده
که در این رساله بارها به آن استناد شده است.
البته باید یادآوری کرد که ترجمه فارسی این
...ها بوی
زیادی ندارد.

سفرنامه حزین لاهیجی روایتی زنده از سقوط
اصفهان، وضعیت و موقعیت طهماسب، موقعیت نادر در
نزد وی و نیز جنگ و گریزهای سپاه شاه طهماسب به
فرماندهی نادر با افغان‌های غلزایی دارد. شیخ
محمدعلی حزین که از شعرا و متکلمین برجسته شیعی
به شمار می‌... ... حسین را درک و در
دوره هرج و مرج ایران به نواحی مختلف سفر کرد و
شرح روشنی از بدایع حوادث ارائه کرد که امروزه
مورد رجوع محققان و نویسندگان تاریخ ایران است.
وی در آخر عمر در هند رحل اقامت افکند و
سفرنامه خود را در دیار غربت تدوین نمود. به
رغم این که این شیخ مورد غضب نادر واقع شده بود
در بیان اخبار و حقیقت حال نادر پا را از دایره
انصاف بیرون نگذاشته است.

وقایع‌السنین و الاعوام تاریخ عمومی است.
این کتاب در اصل دو قسمت است که به نام
سیدعبدالحسین حسینی خاتون ...ی منتشر شده است.
نوشته خاتون‌آبادی از خلقت آدم شروع شده تا سال
... ادامه یافته است. وقایع سال‌های ...
... به قلم نویسنده دیگری است که هویت

ملافیض محمد کاتب هزاره نام برد. هرچند این کتاب
ها بعد از جریانات مورد بررسی این رساله
تألیف شده است اما از آنجا که نویسنده به اسناد
و مدارك جدیدی دسترسی داشته است نکته ها و دقایق
زیادی در فحوای این نوشته یافت می شود.

های تاریخ سلطانی و تاریخ تیمورشاهی
که در تاریخ افغانستان نوشته شده اند هر چند
از دیدگاه های علمی و تاریخی بسیار از
تاریخ های پیشینیان هستند. اما تاریخ
احمدخان ابدالی که در دوره ناصری توسط سیدحسن
شیرازی از زبان هندو به فارسی ترجمه و تألیف
شده است دقایق قابل توجه بیشتری دارد و دامنه
زمانی آن نیز گسترده تر است و حوادث را تا زمان
های معاصر پوشش می دهد.

گلشن مراد نوشته غفاری کاشانی که در شرح
دولت کریم خان زند و جانشینان اوست ضمن این که
جریانات حوادث مرکزی ایران را بعد از مرگ
نادرشاه تبیین می نماید به بخشی از تلاش های نصرالله
میرزا فرزند شاهرخ اشاره هایی دارد که در دیگر
منابع بدین گستردگی و بدین وضوح نیامده است.
بعضی از نکات تاریخ حیات افشاریه را این بخش از
کتاب پوشش می دهد.

این کتاب مؤلف اوایل قرن سیزدهم هجری است.
تاریخ گیتی گشا نوشته محمدصادق نامی با ذیل-
هایی که دارد هر چند در مورد حوادث دولت زندیه
است اما در مورد جریانات مورد بررسی این رساله
نیز از دقایقی خالی نیست.

در تدوین این رساله از تاریخ های محلی نیز
استفاده شده است که غنی ترین تاریخ محلی که
جریانات و حوادث این دوره را پوشش داده است و
به نکاتی اشاره کرده که در دیگر منابع نیست یا
با آنها تفاوت کلی دارد جامع جعفری در تاریخ
یزد نوشته محمدجعفر بن محمدحسین نائینی متخلص به
طرب است. شرح چگونگی سیاست شدن شاهرخ توسط

آقامحمدخان و نیز بیان احوال امراي بعضي از ایالات خراسان در این کتاب به شرح مستوفي بازآمده است. این کتاب در دوره فتحعلي قاجار تألیف گردیده است و به نظر مي رسد که در دوره قاجار تألیف گردیده باشد.

تاریخ منغیتیه نوشته عبدالعظیم سامی که به شرح چگونگی استقرار حکومت منغیتیه در بخارا پرداخته است در شرح روابط افشاریه و ازبک نکات بسیاری دارد.

نصف جهان فی تعریف اصفهان در تاریخ و جغرافیای اصفهان است. هر چند این کتاب در اوایل قرن چهاردهم قمری تألیف شده است اما دقایقی از جریانات و حوادث مربوط به اصفهان در دوره مورد بررسی دارد و به نظر مي رسد مؤلف به منابعی کتبی و شفاهی که منحصر بوده دسترسی داشته است که همین امر ارزش خاصی به کتابش می دهد.

از تاریخ های محلی ارزشمند دیگر که در زمان ناصرالدین شاه تألیف شده اما در بردارنده بعضی از تاریخ های محلی است می توان به فارسنامه ناصری تألیف میرزا حسن حسینی فسایی اشاره کرد. این کتاب به سبب این که جریانات را به صورت سال سال درج کرده است به محقق در تنظیم تاریخی مطالب کمک بسیار می نماید.

میرزا محمد کلانتر فارس از مستوفیانی است که در دیوان فارس ذی دخل بود از خود روزنامه ای به جا گذاشته است که به رغم ضعف انشایی آن اطلاعات دقیقی از امور مالی دستگاه سلطنت نادر ارائه می کند و همچنین از قتلها و خونریزی هایی که در اواخر دولت نادر و بعد از آن در خطه فارس به وقوع پیوست روایتی تأثرانگیز دارد. به سبب این که نویسنده مؤلف کتاب، قرائت آن بدون داشتن اطلاعات قبلی از جریانات و حوادث آن ایام اندکی دشوار است اما این امر از اهمیت آن نمی کاهد.

نورالله افتاده‌اند. با وجود این نویسنده رویکردی تاریخی به حوادث نیز دارد و بویژه در بخش روابط زنده و افشاریه سخنش در خور تأمل است.
 تاریخ منتظم ناصری، صدرالتواریخ، فهرست-
 تاریخ، تاریخ روایات و تاریخ

تحقیق استفاده شده است که به سبب شهرت این
 از نسخه‌های خطی که طرف رجوع محقق بوده
 می‌توان به اشرف‌التواریخ نوشته محمد مهدی نوری
 مازندرانی اشاره نمود که حوادث دهه دوم سلطنت
 نویسنده معلم محمدولی میرزا اولین شاهزاده
 قاجاری حاکم خراسان است و به سبب این که
 نویسنده در گیر و دار تصرف خراسان و قلع و قمع
 کامل افشاریه حضور داشته است سخنش در خور توجه
 است. نویسنده در کتاب خود به این نکته اشاره
 می‌کند که چون محمدصاق مروی در تاریخ جهان
 نوشته است دیگر به بیان مسایل آن دوره به شرح
 آنکه در بیان حوادث دهه اول سلطنت
 شاه هم، سخن وی گسترده است و قابل توجه.
 تاریخ جهان‌آرا چنان که پیشتر آمد نوشته
 محمدصادق مروی متخلص به هماست که سالها
 شاه را با تأکید بر حوادث خراسان پوشش
 داده است و به سبب این که نویسنده اهل محل و در
 ضمن مردی ادیب و نکته‌دار است
 کثیر خالی نیست.

فوایدالصفویه نوشته ابوالحسن قزوینی در
 هند تألیف شده است. در بخش کتب چاپی به نسخه
 از فوایدالصفویه اشارت رفت اما به سبب این که
 در کتاب چاپی فوایدالصفویه دو بخش مهم یعنی
 زنده و قاجاریه نیامده است محقق ناچار از رجوع

به نسخه خطي آن بود که در کتابخانه ملک وابسته به آستان قدس رضوي نگهداري مي‌شود.

نسخه خطي ديگر که طرف رجوع بوده است زينت-التواريخ ميرزا رضي است که تاريخ عمومي است اما به سبب اين که مؤلف در دوره فتحعلي شاه حيات داشته و در کتاب خود به نکات تازه و تازه‌ها اشاره کرده است.

منشآت ميرزاهدي خان استرآبادي نيز از منابعي است که دربردارنده نکات مهمي از حوادث دوره سرداري و سلطنت نادر است و اشارات بديعي به بعضي جريانات و حوادث دارد.

براي تبين فعاليتهاي نادرشاه جهت قبولاندن مذهب جعفري به سلطان عثماني به عنوان مذهب پنجم جهان اسلام به منابع عربي که جريان گفتگوهاي دانشمندان ايراني و غير ايراني و شيعه و سني روايت کرده است.

در مورد تحقيقات مربوط به اين دوره بايد به جز کتاب مرحوم دکتر عبدالحسين نوايي با عنوان «تاريخ نادر» کتاب ديگري که به خصوص به دوره جانشينان نادر پرداخته باشد تا کنون به نظر نرسيده است. اين کتاب هم البته بيشتر به دوران نادر پرداخته و به دوران حکمراني جانشينان او کمتر توجه کرده است ضمن اين که در بردارنده نکته تازه‌اي هم نيست و بعد از آن اسناد و مدارک ديگري چاپ و منتشر شده که دکتر نوايي به آنها دسترسي نداشته است. اما از آنجا که عنوان بازمانگان نادر روي اين کتاب گذاشته شده مي‌توان اين کتاب را از جمله اولين کارهاي تحقيقي به قلم آورد که به اهميت دوران جانشينان نادر نظر داشته است.

نويسنده ديگري که به طور خاص تحولات سياسي ايران را با تأکيد بر افشاريه و زنديه مورد

^۷. عبدالحسين نوایي، **نادرشاه و بازماندگانش**، تهران، انتشارت زرین، ۱۳۶۸.

این کتاب به عنوان مورخه صاحب نظر در تاریخ افشاریه شناخته شده است دو عنوان کتاب دارد که در یکی به تفصیل و در دیگری به اجمال دوره جانشینان نادرشاه را بررسی کرده است. کتاب مفصل «تاریخ اجتماعی ایران در عصر افشاریه» دارد که در دو مجلد چاپ و منتشر شده و کتاب اول به شرح تاریخی دوران نادرشاه و جانشینان وی پرداخته شده است.

«تاریخ تحولات سیاسی و اجتماعی ایران در دوره های افشاریه و زندیه است» که نویسنده در این کتاب به حوادث بعد از قتل نادرشاه هم اشاراتی کرده و به طور گذرا به بعضی حوادث و جریانات مهم اشاراتی کرده است.

۱. «تاریخ اجتماعی ایران در عصر افشاریه» دو مجلد، تهران، مؤسسه انتشارات نوین، ۱۳۷۷.
 ۲. «تاریخ تحولات سیاسی-اجتماعی ایران در دوره های افشاریه و زندیه»، تهران، سمت، ۱۳۷۷.